

Küreselleşmenin Çocuk Sağlığına Etkileri

Child Health Effects of Globalization

Ayşe Kahraman, Bahire Bolışık

Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye

ÖZET

Küreselleşme kavramı son yıllarda sıklıkla tartışılan bir kavram olup, bir noktada meydana gelen olayların, başka noktalardaki olayları etkilemesi ve meydana gelen bu olaylardan etkilenecek toplumsal ilişkilerin küresel anlamda değişmesini ifade etmektedir. Ülkelerin, pek çok konuda ve özellikle ekonomi, siyaset, kültür, sağlık, toplumsal ve sosyal hayat gibi birçok konuda birbirini etkileme süreci olarak tanımlanan küreselleşme sağlıklı doğrudan ilgilidir. Küreselleşme sağlık reformu ile birlikte sağlık politikalarının oluşturulmasına, hastalıklarla mücadele programlarının ve hastalıklarda müdahale oranlarının artmasına katkı sağlarken, turizmin gelişmesi ile enfeksiyon hastalıkları ve küresel bulaşıcı hastalıkların artmasına neden olabilmektedir. Küreselleşme beslenme ve yaşam biçimini değiştirmektedir. Batı tipi beslenme tarzı ve sedanter yaşam biçimi obez çocuk oranını arttırmaktadır. Öte yandan küreselleşme bilişim teknolojilerinin gelişmesine neden olmakta ve internet kullanım oranlarını arttırmaktadır. Problemlili internet kullanımı sosyalleşme süreci içerisinde olan çocuk ve ergeni fiziksel, bilişsel ve psikososyal açıdan olumsuz etkilenmektedir. Bu derlemenin amacı, küreselleşmenin çocuk sağlığına etkilerine dikkat çekmektir. *The Journal of Pediatric Research 2014;1(3):108-12*

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, çocuk, sağlık

ABSTRACT

Globalization is that the events taking place at one point affect the events taking place at other points and that concentration of social relationships across the world being impressed by the events arising from. The globalization, which is described as an interaction process of countries in many respects including economy, politics, culture, health, social life, is directly related to health. While the globalization contributes to the creation of health policies by the help of the health reform, the increase in programs of struggling with the diseases and the rates of intervention, it may cause the increase in the development of tourism, infection diseases, and global contagious diseases. It changes the ways of nutrition and life. Western-style way of nutrition and sedentary way of life increase obese children rate. On the other hand, it causes the development of information technologies and increases the rates of internet use. Using the internet problematically affect negatively the child and the adolescent physically, cognitively, and psychosocially within the process of socialization. The purpose of this compilation is to draw attention to the impacts of the globalization to the children's health. *The Journal of Pediatric Research 2014;1(3):108-12*

Key Words: Globalization, child, health

Giriş

Küreselleşme, "olgu ve kavramların, bilginin, malların ve sermayenin dünya çapında ele alınması, irdelenmesi, değerlendirilmesi, hiçbir coğrafik, ekonomik ve politik sınır tanımaksızın yayılması ve dolaşması ve bunlara bağlı olarak meydana gelen uluslararası bağımlılık süreci" olarak tanımlanmaktadır (1,2). Küreselleşme kavramı, bir

noktada meydana gelen olayların, başka noktalardaki olayları etkilemesi ve meydana gelen bu olaylardan etkilenecek toplumsal ilişkilerin dünya ölçeğinde yoğunlaşması olarak tanımlanmakta ve dünya üzerinde ekonomi, siyaset, kültür, sağlık, sosyal hayat gibi pek çok konuda global bir değişimi ifade etmektedir (3).

Küreselleşme veya diğer bir deyişle globalleşme dünyayı sınırların kalktığı bir mekan olarak betimlemektedir.

Yazışma Adresi/Address for Correspondence

Hemşire Ayşe Kahraman, Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye
Gsm: +90 554 348 62 21 E-posta: ayse.ersun@gmail.com

Geliş tarihi/Received: 19.10.2013 Kabul tarihi/ Accepted: 10.12.2013

Küreselleşme, bir yandan kazanımlarından en iyi şekilde yararlanılması durumunda az gelişmişlik sorununu en aza indirebilecek bir gelişme şeklinde değerlendirilirken, diğer yandan da fakiri daha fakir zengini daha zengin yapan tehlikeli bir gelişme şeklinde değerlendirilmektedir. Kısaca ülkelerin birbirini etkileme süreci olarak tanımlanabilen küreselleşme, kamu ekonomisini zayıflatmakta ve kamu kuruluşlarının giderek özelleştirilmesi ve yeniden şekillenmesini gerektirmektedir (4).

Küreselleşme için birçok tanım yapılmış olmakla birlikte genellikle benzer vurgulara gidilmiş, özellikle de ekonomik, siyasal, sosyal, ideolojik veya kültürel bütünleşmenin altı çizilmiştir (5).

Küreselleşmenin Nedenleri ve Etkileri

Küreselleşmenin temel olarak 2 nedeni vardır. Dünya 20. yüzyılda 3 büyük siyasal dönüşüme tanıklık etmiştir. Birinci büyük dönüşüm 1. Dünya Savaşı, 2. büyük dönüşüm 2. Dünya Savaşı, 3. büyük dönüşüm ise Berlin duvarının yıkılması ve 1991'de Sovyetler Birliği'nin Çöküşü ve soğuk savaşın sona ermesidir. Bu üç büyük siyasal dönüşümden sonra meydana gelen ekonomik kriz küreselleşmenin temel nedenlerinden birisidir. Küreselleşmenin ikinci önemli nedeni ise bilgi ve bilişim ağı teknolojisinin hızlı gelişimidir (2).

Küreselleşme ülkeleri 3 türlü etkilemektedir. Kongar (1999) bu etkileri politik, ekonomik ve sosyo-kültürel etkiler olarak sınıflandırmaktadır. Politik etkiler siyasi ve askeri alanda bazı ülkelerin egemenlik kurmak istemesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda bazı ülkelerin özellikle ABD'nin dünya liderliğine soyunması ve ülkeleri küçük parçalara bölerek daha iyi yönetilebilir hale getirmek istemesi öne çıkan durumlardır (2,6).

Orhan ve Şahin'in (2006) belirttiğine göre araştırmacılar küreselleşmenin ekonomik etkileri üzerinde daha fazla durmaktadır. Küreselleşmenin uluslararası ekonomik boyutundan sorumlu olan üç kurum vardır. Bunlar; Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü'dür (WTO). Dünyadaki mal ve hizmet ticaretinin yönlendirilmesi ve uluslararası sermayenin egemenliğinden sorumlu olan bu üç kurumdan IMF'nin amacı, yıkılmış durumdaki Avrupa ülkelerini kredi vererek yeniden canlandırmak, borçların zamanında ödenmesini gözetmek, bu ülkeler arasındaki ticarete ortaya çıkan daralmayı gidermek, döviz kurlarında istikrarı sağlamak, kısıtlamaları kaldırmak, dış ödemeler dengesini sağlamaktır. IMF müdahalesi, yaşanan krizlerin tüm yükünü borçlu ülkelere yüklemekte, alacaklı ülkelere ise risklerden kurtulmanın yolunu açmaktadır. Bu durum, bir sonraki parasal krize de zemin hazırlamaktadır (5). IMF'nin, borçlu ülkeleri faizlerin ödenmesine zorlayan, anaparaların geri ödenmesini erteleyen, borçları geri ödeyememe noktasına gelen ülkelere, eski borçlarının gecikmiş ödemelerini yapabilmeleri için yeni borçlar verme şeklinde seyreden borç yönetimi, bir borç zincirinin oluşumuna neden olmaktadır (5,7). Bu zincir gelişmekte olan ülkeleri IMF'ye bağımlı hale getirmiştir. IMF'nin reform paketlerini uygulayan ülkeler

yine bu borç zinciri yüzünden yaşadıkları krizlere rağmen hala IMF reçetelerine uymaya çalışmaktadır. Alacakların tahsilinin güvence altında olması da söz konusu bağımlılıkla ilişkilendirilebilir (5).

Dünya Bankası, ülkelerin "yapısal uyumunu" ve uluslararası mali sistemin düzenli bir şekilde işlenmesini sağlamak görevi ile kurulmuştur. Dünya Bankası, yoksulluğu azaltmak gerekçesiyle yolsuzlukla mücadele politikası geliştirmiştir. Dünya Bankası'nın bu politikasının çelişkili olduğu ileri sürülmektedir. Uygulanan ekonomik programlar gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamalarının, dolayısıyla eğitim ve sağlık hizmetlerinin kısılmasına neden olmaktadır. Ancak daha sonra, yoksulluğu azaltma projeleriyle eğitim ve sağlık için Banka tarafından kredi verilmektedir. Ülkeler bu kredileri ödemek için tekrar kamu harcamalarını kısmaktadır. Bu şekilde devam eden kısır döngü, daha önce bahsedilen borç zincirine işaret etmektedir (5,8).

WTO'nun görevi ise dünya ticaretini serbestleştirmektir. WTO'yu imzalayan devletlerden beklenen, eğitim, sağlık, ulaşım, telekom, posta, inşaat, turizm, finans, su iletimini içeren kamu sektörlerinin özelleştirilmesi ve devlet müdahalesinin kaldırılmasıdır. WTO çerçevesinde kamusal hizmetlerin özelleştirilmesinin hizmetlerin maliyetlerini yükselterek vergi yükünü arttıracığı; toplumsal vergi yükünün sabit kalması halinde hizmet üretim miktarının kısıllacağı; hizmetin kalitesinin erozyona uğrayacağı veya emek faktörü üzerindeki sömürünün artacağı savunulmaktadır (5).

Küreselleşmenin sosyokültürel etkileri tekdüze tüketim biçimleri oluşturması ve bilgi ağı teknolojisi gelişiminin hızlanması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Küreselleşmenin bu etkisi, tüm dünyayı aynı yaşam biçimini paylaşan, aynı beklentilere sahip olan ve aynı tüketim kalıpları sergileyen tek bir pazar haline getirmeye yöneliktir (2).

Küreselleşme ve Sağlık Üzerine Etkileri

Küreselleşme sağlık üzerinde karmaşık bir etkisi olan bir kavramdır (9). Küreselleşme sağlığı direkt ve indirekt olarak üzere iki şekilde etkilemektedir (3) (Şekil 1). Küreselleşmenin en belirgin etkisi sağlık sistemi üzerindedir. Küreselleşme ülkeleri bağımlılaştırmakta ve sağlık reformu yapılmasını gerekli kılmaktadır. Ülkemizde sağlık reformu "sağlıkta dönüşüm projesi, aile hekimliği" ve "genel sağlık sigortası" adı altında gerçekleştirilmektedir (10).

Küreselleşmenin hızla yayılması devletlerin sağlık alanında yaptıkları kamu harcamalarını azaltmakta ve özelleştirme çalışmalarına ağırlık verilmesini gerekli kılmaktadır. Bu durum özel sağlık kurumlarının daha düşük maliyet ve daha fazla kar elde etme prensibiyle çalışmayı ana hedef haline getirmektedir. Sonuç olarak sağlık kurumları toplumun temel sağlık gereksinimlerini değil, küresel sağlık piyasasının gereksinimlerini ilk sıraya almaktadır (11).

Küreselleşmenin sağlık alanında meydana getirdiği ve negatif olarak nitelendirilebilecek sonuçlardan bir diğeri sağlık hizmetinin toplumun her kesimine eşit şekilde sunulmamasıdır. Küreselleşme, devletin sağlık hizmetindeki

rolünü değiştirmekte ve özel sektör tedavi hizmetlerinin bedelini arttırmaktadır. Bu durumdan en çok yoksul kesimin, kadınlar ve çocukların etkileneceği vurgulanmaktadır (11). Bununla birlikte sağlık hizmetlerinde müşteri odaklı anlayışın öne çıkması, özellikle sağlık hizmeti tüketicisi bireylerin davranış ve algılarını değiştirmektedir. Değişimle birlikte sağlık alanında toplam kalite yönetimi kavramı ön plana çıkmıştır. Toplam kalite yönetimi, sağlık hizmetinde hasta memnuniyeti, hizmetin iyileştirilmesi, verilen sağlık hizmetlerinin hem nitelik hem de nicelik açısından ölçülebilmesi, hasta bakım kalitesinin artırılması ve hasta hakları gibi kavramları hayata geçirmiştir (3).

Küreselleşme ve Çocuk Sağlığı Üzerine Etkileri

Küreselleşme toplumun her kesimini etkilemektedir, ancak çocuklar daha fazla etkiye maruz kalmaktadır.

Küreselleşme işgücü piyasasını ve çalışma yaşamını etkilemektedir. Küreselleşme ile birlikte işsizlik, yoksulluk ve küresel açlık artmaktadır. UNICEF'in verilerine göre dünya üzerinde yaşayan çocukların yaklaşık yarısı uluslararası yoksulluk sınırı olan günlük 2\$'ın altında gelire sahiptir (12). Gıda ve Tarım Örgütü (GTÖ) 2010 yılı raporlarına göre dünyada 925 milyon insan açlık sorunu ile karşı karşıya, 2010-2012 yılları arasında dünyada yetersiz beslenen kişi oranı toplam nüfusun %12'si kadardır (11). Her yıl 8 milyonun üzerinde çocuk açlık nedeniyle hayatını kaybetmektedir. Açlık, malnütrisyon, güvenli içme suyu eksikliği çocuk ölümlerinin en az yarısından sorumludur (12). DSÖ 2011 raporlarına göre, gelişmekte olan ülkelerde 5 yaş altı çocukların %17'si ve dünyadaki her 6 çocuktan biri düşük kiloludur (11). Çocukların yoksulluk nedeniyle yetersiz beslenmesi, büyüme ve gelişmelerini, entellektüel kapasitelerini, yaşamı tehdit eden hastalıklara karşı savunma mekanizmalarını, okul

performanslarını etkilemekte ve üretken yetişkin olmaları olası olmamaktadır (12).

Küreselleşme beslenme yetersizliğinin yanı sıra ailelerin beslenme tarzının değişime yol açarak obeziteye yol açmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2010 verilerine göre 15 yaş ve üstü nüfusun %16,9'u obezdir ve %33'ü fazla kilolu olduğu bildirilmiştir (11). Küreselleşme ile birlikte batı tipi beslenme tarzı (fast-food) aileler ve çocuklar tarafından benimsenmiştir. Uluslararası fast food firmaları toplumun her kesimini cezbetmektedir. Fast-food yiyecekler yüksek yağ ve şeker içermektedir. Bunun sonucu olarak obez çocuk oranı artmaktadır.

Küreselleşmenin en önemli sonuçlarından biri yoksulluğun artmasıyla birlikte görülen çalışan çocukların sayısında artıştır. Dünya üzerinde milyonlarca çocuk ailelerine yardım etmek için zor şartlar altında çalışmaktadır. UNICEF'in dünya çocuklarının durumu 2011 raporuna göre gelişmekte olan ülkelerde 5-14 yaş grubundaki 150 milyon çocuk çeşitli işlerde çalışmaktadır. Bir başka deyişle 5-14 yaş grubundaki çocukların %16'sinin çocuk işçi olduğu belirtilmektedir (13). Uluslararası Çalışma Örgütüne (ILO) göre 18 yaş altında yaklaşık 215 milyon çocuğun tam zamanlı olarak çalıştığı tahmin edilmektedir. Erkek çocukların çalışma oranları daha fazla bulunurken, kızların yaptığı işler onları görünmez kılmaktadır (11). Okullu çocuk yerine işçi çocuk sayısı giderek artmaktadır.

Küreselleşme, HIV/AIDS ve cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar başta olmak üzere diğer küresel enfeksiyon hastalıklarının (Kuş Gribi, Domuz Gribi, Kırım Kongo Kanamalı Ateşi, Batı Nil Ateşi vs.) artmasına neden olmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre 2011 yılı sonunda dünya üzerinde 34,2 milyon insan HIV ile yaşamakta, 2,5 milyon kişi yeni tanı almış, 230,000'i çocuk olmak üzere 1,7 milyon kişi AIDS nedeniyle yaşamını kaybetmiştir (14). HIV'in anneden çocuğuna bulaşmasını önlemeye yönelik antiretroviral tedavi uygulanmaktadır (13).

Şekil 1. Küreselleşmenin sağlıkla ilişkisi

Küreselleşme, iletişim, haberleşme ya da bilişim teknolojilerindeki hızlı gelişmelerin yaygınlaştırılması, gelişen teknoloji ile tanı olanaklarının artması, hastalıklarla mücadele programlarının ve hastalıklarda müdahale oranlarının artması, turizmin gelişmesi, global bir bilgi ağının kurulması şeklinde sıralanabilecek olumlu etkilere de sahiptir.

Bilişim teknolojilerinin gelişmesi internet kullanım oranlarını arttırmaktadır. İnternet kullanımı bilgiye ulaşımı kolaylaştırmakla birlikte çeşitli riskleri beraberinde getirmektedir. Bu riskler internetin patolojik ve aşırı kullanımınıdır. İnterneti aşırı kullanan bireylerin artması ile birlikte "internet bağımlılığı", "sağlıksız-patolojik-problemlili internet kullanımı" gibi yeni terminolojiler üretilmiştir (15). İnterneti sağlıklı kullanan çocuk ve ergen sosyalleşme süreci içinde kendini tanımakta, kendi doğru ve yanlışlarını, kurallarını ve değerlerini sınamakta, bilgi toplarken çeşitli becerilerini (okuma, yazma, seçme, sınıflandırma vb.) geliştirmektedir. İnterneti hatalı kullanan çocuk ve ergen ise fiziksel, bilişsel ve psikososyal açıdan olumsuz etkilenmektedir (16). İnternet kullanımının etkilerinin araştırıldığı bir çalışmada internet erişiminin ilk yılında gençlerin çevrimiçi geçirdikleri zaman ile birlikte yalnızlık ve depresyon düzeylerinde artış olduğu belirlenmiştir (17). Benzer şekilde, Hamburger ve Ben Artzi'in (2000) çalışmasında aşırı internet kullanımının yalnızlıkla arasındaki ilişkili olduğu vurgulanmıştır (18). İnternetin Britanyalı çocuklar üzerindeki etkilerinin incelendiği bir diğer çalışmaya göre, internet bağımlılarının benlik saygılarının düşük, sosyal ilişkilerinin daha az olduğu saptanmıştır (19).

İnternet, çocukların gelişiminde önemli bir yer tutan oyun ve oyuncaklara olan ilgiyi de azaltmaktadır. İnternet oyunları ve online oyun siteleri gün geçtikçe artmaktadır. Bu durum çocukları çevresine karşı duyarsızlaştırmakta, yüz yüze arkadaşlıklar yerini online arkadaşlığa bırakmaktadır. Araştırmalar özellikle mega kentlerdeki çocukların günlük yaşantılarının büyük bir bölümünü televizyon ve bilgisayar/ internet karşısında geçirdiklerini ortaya koymaktadır (20,21). Radyo Televizyon Üst Kurulunun Türkiye genelini temsilen 17 ilde 7-14 yaşları arasında ve ilköğretim okullarına devam eden toplam 1719 öğrenci üzerinde yürüttüğü çalışma sonuçlarına göre; öğrencilerin %47'sinin evinde bilgisayarının olduğu, bilgisayarı olan öğrencilerin %51,5'inin internet bağlantısının olduğu ve öğrencilerin %69,8'inin bilgisayarı oyun oynama amacı ile kullandığı saptanmıştır (20). İnternetin kontrolsüz kullanımı sonucu yüz yüze arkadaşlıklar yerini online arkadaşlığa bırakmaktadır.

Küreselleşmenin internet üzerinde meydana getirdiği en önemli değişikliklerden birisi de tüm dünyanın esiri olduğu Facebook ve Twitter gibi sosyal paylaşım siteleridir. Herkesin paylaşım içinde olduğu bu siteler insanların birbirlerini etkilediği ve birbirine benzemeye çalıştığı bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnternetin çocuklar üzerindeki en önemli etkilerinden bir diğeri ise, çocukların sakıncalı içeriği olan web sitelerine girmeleri ve erişkinlerin cinsel tekliflerine maruz kalmalarıdır. Günümüzde 25 milyondan fazla çocuk İnternet'te saatlerce sörf yapmakta ve her dört çocuktan biri cinsel içeriği olan web

sitelerine girmektedir. Çocuklarla cinsel ilişkiye girmek isteyen erişkinler, çocukların sık kullandıkları sohbet odalarına girmekte ve bu sırada karşılaştıkları çocuklara erotik fotoğraflar göndererek gerçek ortamda da buluşma teklifleri yapabilmektedirler. Küçük çocuklardan cinsel ilgi duyma, haz alma ve cinsel ilişkiye girme olarak tanımlanan pedofili üzerine 7,650 adet sansürlenmiş site olduğu ve sanal pedofili piyasasının 5 milyar dolar civarında olduğu da bildirilmektedir (22).

Sonuç

Küreselleşmenin sağlık sektöründeki pozitif ve negatif etkilerinin ele alınması ve bu konudaki literatür açığının giderilmesi gerekmektedir. Ayrıca aşağıdaki girişimlerin küreselleşmenin etkilerini minimuma indirebileceği düşünülmektedir;

- Obezitenin önlenmesine yönelik okullarda beslenme eğitimleri verilmesi.
- Devlet tarafından okullara fast-food yiyeceklerinin girişini engelleyecek yasaklar konulması.
- Toplumda sağlıklı beslenme bilincinin oluşturulması.
- Çocuk işçiliğini önleme programlarının oluşturulması.
- Çocuk çalıştıran işletmelere çeşitli ceza yaptırımlarının olması.
- Çocukları çalışmayan iten faktörlerin azaltılmasının tüm toplumun sorumluluğu olduğunun bilinmesi.
- Toplumun bilgisayar ve internetin olumsuz etkilerini bilmesi.
- Enfeksiyon hastalıklarına yönelik olarak bağışıklamanın artırılması.

Farklı roller ve ortamlarda pek çok ebeveyn ve çocuk ile etkileşim halinde bulunan çocuk hemşirelerinin, küreselleşmenin sağlık alanındaki etkilerinin gündeme getirilmesi ve küreselleşmenin etkilerini minimuma indirecek girişimlerin uygulanmasında önemli sorumluluklarının olduğu unutulmamalıdır.

Çıkar Çatışması: Yazarlar bu makale ile ilgili olarak herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

Kaynaklar

1. Daulaire N. Globalization and Health, Development 1999; 42: 22-4.
2. Yıldırım H, Yalçın T. Küreselleşme ve Uluslar arası Ticaret: Uluslar arası Sağlık Politikasında Değişen Dinamikler, IV. Ulusal Sağlık ve Hastane Yönetimi Sempozyumu, 27-28 Eylül 2001, İstanbul, Türkiye.
3. Yıldız H, Turan M. Küreselleşme ve Sağlık, Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi 2010; 36: 39-41.
4. Karabıçak M. Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerinde Ortaya Çıkan Yönelim ve Tepkiler, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi 2002;7: 115-31.
5. Orhan Ö, Şahin Y. Küreselleşme Süreci Ve Türkiye'de Sağlık Politikaları, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kamu Yönetimi Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, İzmir.
6. Kongar E. 21. Yüzyılda Türkiye: 2000'li yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Remzi Kitabevi, 24. Basım, 1999, İstanbul.

7. Öztürk N. "IMF'nin Değişen Rolü ve Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 2002; 57: 95-125.
8. Zabcı FÇ. "Sosyal Riski Azaltma Projesi: Yoksulluğu Azaltmak mı, Zengini Yoksuldan Korumak mı?", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 2003;58: 215-39.
9. Cornia GA. Globalization and health: results and options, Bulletin of the World Health Organization 2001; 79: 834-41.
10. Akdağ R. Türkiye'de Sağlıkta Dönüşüm Programı İlerleme Raporu, TC. Sağlık Bakanlığı, 2008, Ankara.
11. Conk Z, Başbakkal Z, Yardımcı F Çocuk Sağlığına Genel Bakış, Conk Z, Başbakkal Z, Bal Yılmaz H, Bolışık B. (Editör) Pediatri Hemşireliği, Akademisyen Tıp Kitabevi, 2013, Ankara, Türkiye.
12. Ortiz I, Daniels LM, Engilbertsdóttir S. UNICEF Child Poverty and Inequality New Perspectives, 2012, http://www.unicef.org/socialpolicy/files/Child_Poverty_Inequality_FINAL_Web_web.pdf Erişim Tarihi: 19.10.2013. Yönetici Özeti, 2009.
14. WHO, Global Health Observatory, Number of people (all ages) living with HIV http://www.who.int/gho/hiv/epidemic_status/cases_all_text/en/index.html (Erişim Tarihi: 01.11.2012).
15. Özcan N, Buzlu S. Problemler internet kullanımını belirlemede yardımcı bir araç: "İnternette Bilişsel Durum Ölçeği"nin üniversite öğrencilerinde geçerlik ve güvenilirliği, Bağımlılık Dergisi 2005; 6: 19-26.
16. Caplan SE. Problematic Internet use and psychosocial well-being: Development of a theory-based cognitive-behavioral measurement instrument, Comput Hum Behav 2002; 18: 553-75.
17. Shields MK, Behrman RE. Children and computer technology: Analysis and recommendations. The Future of Children; Fall 2000; 10, 2; Health & Medical Complete 2000; 10: 4-30.
18. Hamburger YA, Ben-Artzi E. Loneliness and internet use, Comput Human Behav 2003; 19: 71-80.
19. Niemz K, Griffiths M, Banyard P. Prevalence of pathological internet use among university students and correlations with self-esteem, the general health questionnaire (GHQ), and disinhibition, Cyberpsychol Behav 2005; 8: 562-70.
20. Radyo Televizyon Üst Kurulu İlköğretim Çocuklarının Televizyon İzleme Alışkanlıkları Kamuoyu Araştırması, 2006. http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/icerikgoster.aspx?icerik_id=0ea5ca91-8f6a-4ced-b572-c6ba501198a0 Erişim Tarihi: 19.10.2013.
21. Devlet Planlama Teşkilatı, "Bilgi Toplumu Stratejileri 2006-2010", Bilgi Toplumu İstatistikleri, 2008.
22. Şahin F. İnternet ve Çocuk İstismarı, 1. Sosyal Pediatri Günleri "Basın Yayında Çocuk Sağlığı Sempozyumu", 24 Ocak 2007, Bildiri Özetleri. Erişim Tarihi: 04.01.2011 RTÜK, http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=e564061a-3fa6-479c-9295-9376c25c6a06.